

SZEMLE

Tóth Ferenc, *Varia Sancti Martini: Saint Martin dans son pays natal, Le Coudray-Macouard, Éditions Saint-Léger, 2021 (Les Acteur du Savoir). 171 p.*

A könyv a 17–18. századi magyar–francia kapcsolatok történetét kutató Tóth Ferencnek az elmúlt huszonöt évben született, a nyugat-magyarországi Szent Márton-kultuszhoz kapcsolódó francia nyelvű írásait tartalmazza huszonnégy színes képpel illusztrálva. A 2019-ben a francia Akadémiai Pálmarend lovagi fokozatával kitüntetett szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója. A Tours mellett székelő Saint-Léger Kiadó *Les Acteurs du Savoir* című sorozatában megjelent kötethez Székely János püspök úr írt előszót. A könyvet a szerző a közelmúltban elhunyt művészettörténész, Zsámbéki Monika emlékének ajánlotta. A kötet hét fejezete végigkalauzolja az olvasót Szent Márton szombathelyi és nyugat-magyarországi tiszteletének mintegy ezerhétszáz évén. Fő célja történeti szempontból bemutatni a kultusz előzményeit, folyamatát és a változások kiváltó okait. A fejezetek korábban kivétel nélkül elhangzottak konferenciákon és/vagy megjelentek tanulmánykötetekben, folyóiratokban magyarul és/vagy franciául.

Az első fejezet középpontjában Szent Quirinus, a Savariában 303-ban vértanúságot szenvedett pannóniai ókeresztény szent tisztelete áll, kitekintéssel Nagy Károly 791-es savariai látogatásának Szent Márton kultuszára gyakorolt hatására. Az avar hadjárata során Sabariába látogató frank király feltehetően Szent Quirinus mauzóleumát azonosította Szent Márton szülőhelyeként, s később itt épült fel a Szent Mártonnak szentelt templom.

A második fejezet a Szent Márton-kultusz szerepét elemzi Szombathely 17–19. századi történetében és a modern város születésében. A város történelmét végigkísérte a szent tisztelete, melynek intenzitása periódusonként változott. A kultusz folytonossága a városszerkezetben is megmutatkozik: a római helytartói palota, a Karoling-kori vár, majd az erre ráépülő püspöki vár és később a barokk püspöki negyed Magyarország egyik legrégebb eredetű és leglátványosabb városi terét alkotja. A szerző megállapítja, Szent Márton elsősorban társadalmi igazságosságot jelképező alakja régóta megkülönböztetett figyelmet élvez a szombathelyi várospolitikában.

A *Miles Christi, Adalékok Szent Márton mint európai katonaszent képehez* című harmadik fejezet a Szent Márton-kultusz Szombathely történetében játszott katonai vonatkozásait elemzi. Tóth Ferenc megállapítja, hogy a kora újkor idején Szombathely és a Habsburg-királyok között egyre szorosabb kapcsolat alakult ki, amely jelentős következményekkel járt a város fejlődése szempontjából. A lützeni csatának emléket állító 1635-ös privilégiumlevél célja a királyi hatalom és a városvezetés kapcsolatának elmélyítésén túl a szent kultuszának megerősítése volt. Ennek a törekvésnek köszönhető az is, hogy az 1777-ben Mária Terézia által alapított szombathelyi püspökséget Szent Mártonnak ajánlották fel, s az új egyházmegye alapítása közvetve megeremeltette a modern városfejlődés kereteit.

A negyedik fejezet a Szent Márton-legenda fő motívumának, a köpenymegosztásnak a tours-i Szent Márton-bazilika káptalanja 1635-ös breviáriumában megjelent két metszetábrázolását elemzi, amelyben Szent Márton magyar huszárként jelenik meg. Az illusztrációkat készítő kölni művész,

Jacques Honervogt (1583 k. – 1665 u.) a címlapmetszeten magyaros csizmában, a köpenye alatt szintén magyaros felöltőben – franciául *hongroline*-ban –, a fején tollforgóval, a szövegekőzti metszeten kutyával ábrázolta a lovas szentet. A két metszet jelentősége abban áll, hogy ikonográfiai párhuzamot mutatnak a szombathelyi Szent Márton-templom 17. század közepén készült festményének (melynek Zsámbéki Monika több tanulmányt szentelt) központi alakjaival: a lovas Márton, a mankóra támaszkodó koldus és a ló mögött a földet szimatoló kutya együttesével. A szerző jelzi, hogy Buzási Enikő 2011-es tanulmányában megállapította: létezik a szombathelyi képek egy még szorosabb ikonográfiai párhuzama, amit Honervogt is előképül használt a szövegekőzti metszet készítésénél. Ez a Jan van der Straet (1523–1605) nyomán, 1575–1612 között Adriaen Collaert (1560 k. – 1618) által készített, Philips Galle (1537–1612) által kiadott rézmetszet nemcsak a középső csoportot ábrázolja, hanem a mögöttük látható árkaos architektúrát és a városlátképet, valamint a balra és jobbra álló emberalakok egy jelentős részét is (BARONI VANNUCCI, Alessandra, *Jan van der Straet detto Giovanni Stradano, Flandrus pictor et inventor*, Milano, Jandi Sapi, 1997, 767. Példányok: British Museum, Department of Prints and Drawings, 1870, 0625.665; Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Inventar-Nr. Graph. A1: 471d, Inventar-Nr. Graph. C: 642.2, Inventar-Nr. Graph. Res. D: 34.). Vannak ugyanakkor olyan részletek is a szombathelyi képen, amelyek csak Honervogt címlapmetszeten szerepelnek, mint például a ló lábtartása vagy Szent Márton csizmája. A szombathelyi kép ismeretlen festője tehát legalább három metszet alapján dolgozott.

Az online adatbázisok segítségével még ennél is tovább lehet jutni az ikonográfiai vizsgálatban. A tollforgós köpenyegesztő Szent Márton alakja a 17. századi Itáliában elterjedt volt metszeten és festményeken egyaránt. A metszet párhuzamát elkészítette Raphael Sadeler a 17. század első két évtizedében (példány pl.: Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, Graphische Sammlung, Inventar-Nr. HB 2401, Kapsel-Nr. 1237.). A festményábrázolásra jó példa a latiumi Ceri di Cerveteri falu Santa Maria dell’Immacolata Concezione templomának olajfestménye, amelyen Márton római katonai öltözetet visel, a ló jobb mellső lábánál kivehető a kutya alakja. A jelenleg ismert egyetlen rajzpárhuzam a velencei Giorgio Cini Alapítvány által őrzött lavírozott tusrajz, ismeretlen művésztől (Venezia, Fondazione Giorgio Cini, Inventar-Nr. 30108). Francia területen is van párhuzama a tours-i breviárium metszeteinek: Balthasar Moncornet (1600 k. – 1668) rézmetszetű szentsorozatában fekvő ovális keretbe, idilli tájképi környezetbe helyezi a jelenetet; Márton és lova fejét egyaránt tollbokréta díszíti (példány pl. Washington, Library of Congress, Rosenwald Collection, 1964.8.1297).

Az ötödik fejezet a középkori és újkori szombathelyi Szent Márton-kultusz változásait vizsgálja az útleírások tükrében Nagy Károly 791-es savariai látogatásától a tours-i ereklye 1913-as áthozataláig. A szerző megállapítja, hogy az utazók túlnyomó többsége számára Szombathely nem végcél, hanem egy hosszabb utazás egyik állomása vagy kitérője volt. A francia, angol és német nemesifjak, katonatisztek, egyházi utazók és tudósok leírásai alapján kimutatható a Szent Márton szombathelyi születési helyén alapuló helyi hagyomány folyamatos jelenléte és 18. századi megváltozása. Míg korábban a Szent Márton-templom „Hic natus est” kápolnája, illetve a keresztelőkút állt a kultusz központjában, a 18. század közepétől a Grand Tour-útleírások kritikai észrevételeiben megjelent a szombathelyi kultusz hely és a pannonthalmi születési hely kettőssége.

A *Szent Márton nyomában Magyarországon* című hatodik fejezet Cyprien Polydore (1829–1897) périgueux-i plébános Pannonthalmát és Szombathelyt is útba ejtő 1880-as utazását mutatja be 1888-ban kiadott könyve alapján. A számos európai, észak-amerikai és közel-keleti várost meglátogató plébános valójában adománygyűjtő körutazásokat tett két évtizeden keresztül az 1871-ben leégett périgueux-i Szent Márton-templom újjáépítése érdekében. Magyarországon háromszor járt: első útján Esztergomot, Kalocsát és Fótot ejtette útba, másodsor Győr, Pannonthalma, Székesfehérvár és Veszprém érintésével érkezett Szombathelyre, harmadik útján ismét Esztergom és Kalocsa volt a fő úticél. A plébános találkozott Simor János esztergomi érsekkel és Szabó Imre szombathelyi püspökkel, s pozitív képe alakult ki Magyarországról, bőséges adományokkal tért haza. A 450 oldalas könyv

negyedik, 85 oldalas fejezete szól a magyarországi látogatásokról, Polydore ebből három oldalt szentelt Szombathelynek. A püspöki palotában töltött napon kívül megemlékezik a város domonkos, ferences és premontrai szerzetesközösségeiről is.

Az utolsó fejezet a 20. századi szépirodalom területére kalauzolja az olvasót: a fikció és valóság viszonyát vizsgálja Rab Gusztáv *Sabaria, avagy Szent Márton köpenye* című, 1960 körül Franciaországban írt regényében. A magyarul először 2018-ban kiadott és Szombathelyen bemutatott regény egyik kísérőtanulmányaként jelent meg eredetileg ez a fejezet, ami időközben kibővült a Bibliothèque Nationale de France Gabriel Marcel fondjában megtalált új források bevonásának köszönhetően. (A regény függelékben közölt francia rezüméje a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Rab Gusztáv-hagyatékban is megtalálható.) E forrásokból kiderül, hogy az angol kiadás mellett francia kiadása is készült a regénynek a Plon Kiadó Gabriel Marcel szerkesztette, *Feux croisés* című sorozatában; a fordítást az 1924 óta Párizsban élt író, műfordító, újságíró Gara László (1904–1966) készítette (és nem Gara Miklós, ahogy a 201. lábjegyzetben szerepel). A francia kiadás Rab 1963. januári hirtelen halála miatt hiúsult meg. A tanulmányhoz kapcsolódó 20–21. kép közül a második Rab Gusztáv sírját ábrázolja (és nem a Rab házaspárét, ahogy a képaláírásban szerepel); Rab 1959-ben elhunyt felesége másik sírban nyugodott.

A Rab Gusztáv hagyatékában fennmaradt hét regény kiadása – amelyet a *Sabaria, avagy Szent Márton köpenye* cíművel kezdtem 2018-ban – 2021-ben fejeződött be. Vallásos tematikájával két kisregény kapcsolódik szorosabban a *Sabariához*: a 2021-ben, egy kötetben megjelent *Szent Optika* a kassai vértanúk 1619-es mártíromságát ábrázolja, a *Patak rózsája* főként Sárospatakon, Szent Erzsébet feltételezett szülőhelyén játszódik. Mindhárom regényben – eltérő mértékben, de – megjelenik a nyugat-európai és amerikai olvasók számára fizikálisan nehezen megközelíthető, vasfüggönyön túli világ. A három regényt összekapcsolja részben rokon témájuk, a katolikus–protestáns felekezeti ellentét, hit és hitetlenség problémája, szoros összefüggésben az aktuális kortörténeti beágyazottsággal.

A könyv végén bibliográfia található a fontosabb kéziratos forrásokkal, a magyar, francia és német nyelvű szakirodalommal. A tudományos kutatók talán hiányolhatják a névmutatót a könyv végéről, de a megcélzott nagyközönséget ez valószínűleg nem zavarja. A kötet két fejezete korábban társszerzővel jegyzett tanulmányként jelent meg, itt pedig a szerző önálló műveként szerepel: a negyedik fejezet szövege Michel Laurencin történész társszerzőségével a *Magyar Könyvszemlében* jelent meg 2017-ben magyarul (TÓTH Ferenc, LAURENCIN, Michel, *Szent Márton magyar lovasként való ábrázolása a tours-i Szent Márton-bazilika káptalanjának 1635-ös breviáriumban* = *Magyar Könyvszemle*, 133[2017], 346–351), majd franciául 2018-ban a touraine-i Akadémia évkönyvében (TÓTH, Ferenc, LAURENCIN, Michel, La représentation de la charité de Saint Martin dans un bréviaire de 1635 du chapitre de la Basilique Saint-Martin de Tours = *Mémoires de l'Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Touraine*, 30[2018], 223–231), a hetedik fejezeté az én társszerzőségemmel hangzott el a *Journée d'études martiniennes* című, 2018. november 3-i tours-i konferencián (<https://www.rencontre-patrimoine-religieux.com/single-post/2018/11/01/journée-d'études-martiniennes-samedi-3-nov-à-tours-14h-18h>).

A könyv elsődleges célközönsége a francia és frankofón nagyközönség a zarándokoktól a történészekig. Az olvasmányos stílusban megírt, minimálisra csökkentett lábjegyzetekkel ellátott mű hatékonyan segíti Szent Márton magyarországi tiszteletének nemzetközi megértését. A központi témát a tágabb történelmi kontextust bemutató, európai összefüggésekben értelmező hasznos magyarázatok egészítik ki a közép-európai történelemben kevésbé jártas olvasó számára.